

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson

INDHOLD:

14. marts 1920 i Flensborg

K. G. Ljunggren:
Peter Sørensen Lund

P. Diedrichsen:
Enkesædet i Notmark

Hans Nissen:
Klage over hr. Hubatsch

Boganmeldelse

Kassereren henleder opmærksomheden på,

at han har udsendt regninger for abonnementet i 1965 (som sædvanlig 16.- kr. for et helt år, og porto etc. er medregnet i dette beløb), og han håber på snarlige indbetalinger.

Vestkysten <i>Syd- og Vestjyllands største dagblad</i>	A. Nielsen & Co. A/S <i>Nykøbing Falster</i>
A-S Faxø Kalkbrud Frederiksholms Kanal 16 Telefon Minerva 7500 Jordbrugskalk 90% kulsur kalk i varen, som den leveres, 100% passerer 3 mm sigte	Lolland-Falsters Folketidende <i>Stiftets største blad</i> <i>Nykøbing F.</i>
Pindstrup Mosebrug SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK Telefon Pindstrup 13 og 18	Graasten Andelsslagteri
Aktieselskabet Varde Bank Filialet og kontorer over hele Sydvestjylland	<i>Læs</i> Dannevirke <i>Sønderjyllands ældste blad</i>
ANDELSBANKEN Haderslev Aabenraa	Windfeld-Hansens <i>Bomuldsspinderi A/S</i> VEJLE

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/S • VOJENS

I OLUF SAMSONS GANG, FLENSBORG, DEMONSTREREDES DER FOR DANMARK
DEN 14. 3. 1920.

Da den internationale kommission forbød flagning i 2. zone i dagene 12.–16. marts 1920, vakte det stor harme i tyske kredse, der havde fremskaffet mængder af tyske flag for at »kvæle Dannebrog« på afstemningsdagen. Forbudet blev opfattet som en begunstiggelse af danskerne, og fra tysk side udstedtes parole om flagning de sidste dage, før forbudet trådte i kraft.

Tyskerne indsamlede flag fra de nordtyske byer og fra 1. zone, og yderligere fik de sendt flag fra handelsflåden. Det tyske og slesvigs-holstenske flag uddeltes på gaderne i Flensburg, men længe varede det ikke, før de første Dannebrog dukkede op i den tyske flagvrimmel. Den 11. marts fordelte man flere tusinde danske flag, og snart dominerede de rød-hvide farver i den nordlige bydel. – Dagen efter blev forbudet mod flagning lempet så vidt, at det blev tilladt at flage fra husenes førstesal og opefter.

3–65

Sankt Knudsgilder før og nu

De gamle Sankt Knudsgilder eksisterer ikke mere i Danmark, men både i Skåne og Sydslesvig trives de den dag i dag. Professor ved Lunds universitet K. G. Ljunggren, der er oldermænd ved Sankt Knudsgildet i Lund, fortæller om det ældgamle gilde.

I Sigtuna, den ældste af de endnu eksisterende byer ved Mälarsøen, er der to runestene, som efter indskrifternes egne ord er blevet rejst af »frisernes gildebrødre« for at minde om afdøde kammerater. Her kan vi altså se, at der har været et gilde, »Frisernes gilde« i byen i det 11. årh. Men den engang meget betydende frisiske handel i Norden havde på det tidspunkt set sine bedste dage, og flere af de navne, som bliver nævnt, er svenske. Man mener derfor, at gildet antagelig har haft nogle hundrede år på bagen allerede den gang.

Selve ordet *gilde* er af nordisk herkomst, men dets rødder må vi søge i sydvest, i et oldengelsk *gield* eller et oldfrisisk *jeld*. Betydningen er oprindeligt 'betaling', 'erstatning', så 'det, som man betaler til, selskab, broderskab' og endelig 'sammenkomst med et sådant broderskab' – langt senere er vi så kommet til at bruge *gilde* om et større og højtideligt gæstebud i al almindelighed. Vore hedenske forfædre har også kendt broderskaber af forskellig slags – med deres egne riter og egen kultus, offermåltider ikke at forglemme. Det er muligt, ja sandsynligt, at gilderne har opfyldt det samme sociale behov som disse gamle brødrelev, der samlede sig omkring Tor eller Odin eller en anden gudeskikkelse, men gilderne i Norden, sådan som vi kender dem, er oprindeligt kristne og med udenlandsk forbillede, frisisk eller angelsaksisk, og de er gennem hele middelalderen nært knyttet til kirken. Ved siden af oldermænd (på latin *senior*) omtales ofte »skråherren«, d. v. s. gildepræsten, som den fornemste dignitar, og i det mindste visse gildemøder havde i gamle dage et stærkt religiøst islæt.

Et gilde havde også altid en helgen til beskytter, og et studium af, hvem disse beskyttere var, kan give os mange oplysninger om, hvilke helgener der i de forskellige kredse nød den største anseelse eller var højest vurderet. I Norden fik vi ved middelalderens begyndelse en række kongelige helgener, kristne stridsmænd, som mentes faldet som troens forsvarere i kamp mod ugudelige og barbariske oprørere eller usurpatorer. Det begyndte i Norge. Den 29. juli 1030 faldt kong Olav Haraldsson ved Stiklestad i Trøndelagen, da han forsøgte at vinde det rige tilbage, som han havde måttet flygte fra. Rygter om mirakler og jærtegn ved hans grav kom snart i omløb, og Hellig Olav blev hurtigt ikke bare »Norges evige konge«, men overalt i Norden en af de allermest dyrkede helgener. Der er mange tegn, der tyder på, at Norges helgenkonge med øksen som sit fornemste attribut

Brudstykke af segl fra Sankt Knudsgilde, Lund. Kongen sidder med lilliescepteret i højre hånd på en bæk, der er udstyret med et dyrehovede, hvis horn kan skelnes.

kom til at efterfølge Tor med hammeren, den mest folkekære af det sene hedenskabs guder. Gamle Tors-kilder fortsatte med som Sankt Olavs-kilder at lokke folk, der søgte helbredelse for sygdomme eller ønskede held i alskens forehavender. Sankt Olavs kirke (og kilde) i det østlige Skåne har endnu i vor egen tid vist sig i stand til at lokke til valfarter og ofring i al stilhed.

Sverige kom sidst i rækken. Kong Erik Jedvardsson dræbtes ved midten af det 12. årh. af sine fjender og fik sin grav i Uppsala domkirke. Som helgen er han den mest omstridte af de nordiske helgenkonger. Radikale historikere har ment, at hans helgenlorie væsentlig er en sen kopi efter fremmed forbillede og med det øjemed at skabe en svensk nationalhelgen som sidestykke til Norges og Danmarks hellige konger.

Og Danmark ligger altså i midten. Vi møder to gange en Sankt Knud i dets historie, og vi kender ret godt de omstændigheder, som har skænket dem martyrens purpur og helgenens glorie. Kong Knud, med tilnavnet »den Hellige«, en kraftfuld, ja, i mange af hans undersåtters øjne en alt for hård regent og den dengang unge kirkes store velynder, blev dræbt af jydsk oprørere i Sankt Albani kirke i Odense den 10. juli 1086 og blev allerede femten år senere erklæret for helgen. Hans brodersøn, hertug Knud eller Knud Lavard, den første danske ridder, en dygtig regent og meget populær, ikke mindst i Sønderjylland, blev overfaldet og dræbt af sin medbejler og fætter prins Magnus uden for Ringsted nogle årtier senere

(7/1 1131). Hans søn Valdemar den Store udvirkede hans kanonisation i 1169. Knud Lavard var selv en god gildebrotter. Han var oldermand og beskytter af det fornemste gilde i Slesvig, og hans gildebrottre dér tog blodig hævn for det forrædderiske snigmord i samme øjeblik, de fik mulighed derfor. Da kong Niels, prins Magnus' far og medskyldige, i 1134 kom til Slesvig, lod man ham vistnok komme ind i byen, men da han vel var indenfor, blev portene lukket, gildeklokken kaldte borgerne sammen, og kongen blev dræbt med mange af sine mænd.

Kort efter finder vi de første spor af Sankt Knudsgilder, og rigtignok med hertug Knud som beskytter. Men også kong Knud har tidligere eller senere fået gilder knyttet til sig. Man vil gerne tro, skønt beviser hidindtil mangler, at det er sket i Lund, når man tænker på den store gavmildhed, som han havde vist over for Lund domkirke. Er Knud den Store Lunds første grundlægger, så kan Knud den Hellige kaldes dens anden. Mange træk i det nuværende Lunds specielle struktur som studie- og bispeby kan indirekte føres tilbage til hans kirkevenlige politik. Under alle omstændigheder er man allerede tidligt begyndt at betragte både kongen og hertugen som et og samme gildes beskytter. Af de gilder, som eksisterer endnu, har somme den ene, andre den anden som sin gamle patron. Gildet i Lund er således et »kongeligt« gilde, men det fejrer sin store årsfest på den dag, om hvilken det fra gammel tid hedder, at »Sankte Knud jager Julen ud« – og den Sankt Knud, hvis dag afslutter julen (opr. 7/1, i Sverige er dagen flyttet til 13/1), det er ikke kong Knud, men hertug Knud.

Det mærkeligste ved Knudsgilderne er først som sidst, at nogle af dem endnu er til og virker i former, som vi kan følge meget langt tilbage i tiden. Vår forhenværende oldermand i Lund, den fremragende historiker professor Lauritz Weibull, plejede gerne at fremhæve, at brødrene og søstrene i disse gilder er medlemmer af de ældste eksisterende organisationer i det nordlige Europa. Det er muligt, at han havde ret. I hvert tilfælde er vore dages Knudsbrødre i Sverige og i Sønderjylland de senest tilføjede led i en kæde, hvis begyndelse ikke nøjagtig kan fikseres, men vel anes langt tilbage i en tid, da ikke stort mere end et eller to århundreder var svundet, siden vikingeflåderne stævnede gennem Øresund og bæltene. Det var nu en tid, da i stedet hedenske vender gjorde kyster og farvande utrygge. Men havet – »de danskes vej til ros og magt« – havde ikke mistet grebet om Danmarks folk, og vi mener at kunne skimte gennem den tåge, som i mange henseender skjuler det 12. årh.s Danmark for os, hvorledes danske købmænd om kap med guter (d. e. gullændere) og tyskere, trænger frem mod øst til det mægtige varerige marked, som Rusland har udgjort langt fremover i tiden. Det 12. årh.s Knudsgilder syntes at have været sammenslutninger af langsvejs rejsende danske købmænd, samlede i en toporganisation, som havde sit hovedsæde i Ringsted, hvor Knud hertug hav-

de fået sin grav. Der er – mener Lauritz Weibull – grund til at tro, at disse gilder og gildebrødrenes erhverv i grunden har spillet en stor rolle for den stærkt opblussende interesse for Baltikum, som sætter sit præg på den danske rigs- og kirkepolitik under Valdemar Sejrs og ærkebiskop Andreas Sunesen i Lund og på de begivenheder, hvis farverigeste islæt for efterverdenen blev miraklet med korsfanen, Dannebrog, som på Lundærkebispens bøn faldt ned fra himmelen og vendte kampen mod de hedenske ester til en dansk sejr.

Men der må efterhånden være sket visse forandringer i gildernes organisation. Handel og søfart gik, som L. Weibull har understreget, ved midten af det 13. årh. efter nye linier. Og helgenglansen omkring Knud Lavards grav var ikke længere tilstrækkelig til at bevare broderskabets ledelse i den lille by langt inde i Sjælland, langt fra de store færdselsstrøg. Oldermændene samledes nu i stedet i Skanør, dér, hvor silden blev fanget, og varerne strømmede ind fra stort set hele Nordeuropa. Tilfældigvis ved vi, at en »synode« fandt sted dér den 7. sept. 1256. 18 oldermænd var til stede, og man enedes om en række beslutninger, som gjaldt alle gilderne. En skrå, som er blevet bevaret i Malmø, synes vedtaget ved denne lejlighed.

Heldigvis har vi en hel række skrår fra gamle dage, som tillader os at danne os en temmelig god forestilling om gildernes forhold og virksomhed. Ældst er en skrå for gildet i Flenborg fra ca. 1200 – hvis vi ikke havde haft den, havde vi ikke vidst ret meget om Knudsgilderne i deres tidligste perioder. Meget oplysende er også skrårne fra Odense (c. 1245) og Malmø (1256 og 1300). Vi ser her, at gilderne med tiden har skiftet karakter. De synes nu ikke længere at være de langtsejlende købmænds specielle organer, men almindelige borgergilder, hvis første formål nok var at sørge for medlemmernes værn mod allehånde livets vanskeligheder, men også at være højt vurderede forbindelsesled mellem medborgere i samme samfund, at samle dem i såvel glæde som i sorg, til lystigt samvær eller for at hædre hedengangne brødre og søstre.

Dette betyder ganske vist ikke noget nyt i gildernes livsform, men det trådte i en anden og højere grad i forgrunden. Man trængte nu ikke længere til bestemmelser om forpligtelse til at frikøbe brødre, som sad fangne hos hedninger, eller om, at en Knudsbroder, som finder sin broder i havsnød, skal tage ham op i sit skib, og, hvis det befindes nødvendigt, kaste ud af skibet af sin egen skibsladning og give ham »livshjælp«; den, som var i havsnød, skulle gengælde sin redningsmand, når han kom hjem, hvis han magtede det – ellers skulle alle gildebrødre betale for ham »om det end er så meget som tre marks gæld«. Gilderne var altså allerede i det 13. årh. en slags solidariske søforsikringsselskaber. Den sociale pleje på hjemstedet og omsorg i tidens ånd om den åndelige velfærd blev i stedet af større vægt og gav sig mange udtryk. Et vidnesbyrd om denne ånd var be-

stemmelsen: »Hvis nogen broder vorder syg, så at man venter hans ende, og han trænger til hjælp af sine brødre, da skulle de våge over ham, to og to ad gangen, til de ser, at han bliver bedre; men hvis han dør, da skulle alle følge hans støv til kirken og ofre for ham i messen«. Allerede omkring år 1200 siges i Flensborggildets statut, at »på dagen efter den, da gilde er blevet holdt, da skulle vi lade holde en højtidelig messe for brødre og søstre af Sankt Knudsgilde, som er hedenfarne, og til den messe skulle alle brødre og søstre komme; den, det forsømmer, bøde ni ørtuger«. I 1460 vedtog man i Malmø, at på tredie pinsedag, når taksigelsen var læst om aftenen, skulle gildets skriver stå foran det høje bord, over for skråherren og oldermænden, og foredrage efter gildets register navnene på dem, som er »fremfarne«.

Men det var ikke bare over for døden, at sammenholdet mellem gildebrødrene kom til udtryk. Også i det daglige liv skulle brødrene være hinanden til støtte og værn. Endnu var det sådan, at den enkeltes muligheder for at få sin ret eller at forsvare sig mod anklager for en meget stor del var afhængig af, hvor mange venner han kunne stille med på sin side. Broderskaberne sikrede sine medlemmer retsbeskyttelse. Når en broder havde en sag ved tinget, blev han fulgt af brødrene eller i det mindste af dem, som det var nødvendigt for ham at have ved hånden. Blev han indstævnet for konge eller biskop, skulle tolv brødre udses til på deres gildes bekostning at følge ham og være ham til hjælp.

Det måske mest interessante vidnesbyrd om, hvor stærke de bånd var, som knyttede gildebrødrene sammen, er bestemmelserne om drab i Skanørstatutten fra 1256, som vedtoges af alle gilder. For os er det naturligt eller selvfølgelig, at en brøde altid og allevegne skal betragtes på den samme måde, at en drabsmands straf skal være den samme uden hensyn til den stilling, drabsmanden indtager i samfundet. Sådan var det ikke i gamle dage. Efter denne skrå foreligger der ved drab tre muligheder med pligt for Knudsbrødrene til at reagere på forskellig måde. Hvis en mand, som ikke er med i Sankt Knudsgilde, dræber en gildebroder, da skal brødrene kræve hævn over drabsmanden – kan de ikke det med egne kræfter, skal de sørge for, at drabsmanden bliver stævnet for retten og idømt bøde; før end dette er sket, må ingen broder spise eller drikke med drabsmanden eller sejle i det samme skib eller have anden forbindelse med ham. Det andet tilfælde indtræffer, hvis en gildebroder kommer til at dræbe en anden gildebroder. Da drabsmanden i dette tilfælde tilhører gildet, skal gildebrødrene ingenlunde kræve hævn over drabsmanden, men tværtimod hjælpe ham ud af faren, dog kun, hvis drabet er uoverlagt. Har broder dræbt broder »for nogen dårs skyld og af lang avind«, skal drabsmanden udelukkes fra gildet og kaldes nidding. Og endelig er den tredie mulighed, at en gildebroder kommer til at dræbe en, der ikke er broder eller en

Hæra byris then scraa i sente knu-
tes gilde i flensburgh. ogh logh -
hwilt then almachtægh guth sægne. ogh
styrke. ogh allæ them the thæt styrke. ogh
halde mæth rete til guths hieþær. ogh sen-
te knutes. Ogh til allæ theres hielsum. ogh
sæligheyt the nu til æra. ogh til scul kunnæ.
Ogh ær huræ broþær i sentæ knuts gil-
de sculæ thæm bywaræ innen landes ogh
vdenlandes. Af nogher scathæ elder wath til
kummer. **F** thæt fyrste ær af nogher guth
thær ey ær broþær. i sentæ knuts gilde. dræber no-
ghær broþær af sentæ knuts gilde. ær
gilde broþær huos. thæ sculæ the hæn hæfue
mæth ærving af the mughæ. Ær ærving
ey huos. thæ sculæ the then mandræber
hinder at bæþær then dothe man efter.
ogh fyrtywe mark yver væt man
wood. Men hauer hæn ey at bæþær
mæth. thæ scul lif bæþær's for lif.

Flensborg Knudsgildets skrå er den ældste bevarede nordiske gildevedtægt; den her gengivne udgave stammer fra ca. 1400, men bestemmelser i skråen henføres almindeligvis til Knud VI's regeringstid, på hvilket tidspunkt Knudsbrødrene omtales første gang i Danmark. Skråen er skrevet på pergament, og de enkelte paragraffer – der er et halvt hundrede, som ikke er nummererede – er prydet med røde begyndelsesbogstaver. Begyndelsen af skråen lyder:

»Hæra byris then scraa i sente Knutes gilde i flensburgh ogh logh, hwilt then almachtægh guth sægne ogh styrke ogh allæ them, the thæt styrke ogh halde mæth rete til guths hieþær ogh sente Knutes, ogh til allæ theres hielsum ogh sæligheyt, the nu til æra ogh til scul kunnæ. Ogh ær, huræ broþær i sentæ Knuts gilde sculæ thæm bywaræ innen landes ogh vdenlandes af nogher scathæ elder wath til kummer.«

øvrighedsperson. Da skal brødrene hjælpe drabsmanden, hvis han ikke er i stand til at hjælpe sig selv. Er man ved havet, skal man forsyne ham med »skib og årer og øsekar og ildjern, med hvilket man slår ild af flint og øxe«. Skal flugten foregå til lands, skal brødrene i stedet skaffe ham en hest og følge ham »til skoven«, hvor han åbenbart så tænkte at kunne forsvinde.

Men de gamle skråer har også andet at fortælle om, for eksempel festlige sammenkomster, ikke mindst om den fornemste af dem, adeldrikken, som blev afholdt en gang om året, og da i samfulde tre dage. Stolbrødre (økonomiforstanderne) og såkaldte »gærdemænd« skulle sørge for festerne og se til, at brødre og søstre i god tid indleverede byg og honning til øl og mjød, fødevarer og ikke at forglemme bivox, thi gildesalen skulle være godt oplyst. Ligesom fædrene langt hen i den grå fortid havde deres drikkehorn til de hedenske guders ære, siger stadsgildets historiker Erik Wiberg, således tømtes nu kanderne til ære for Frelseren, for Den Hellige Jomfru, for Sankt Knud og for andre helgener. Da klang gudelige og vistnok undertiden også verdslige viser fra brødrer og søstres struber. Det gode øl gjorde sin virkning og løftede sjælene over den grå hverdag. Oldermænden og skråherren troned under hver sin baldakin, og på bænkenes hynder hvilede brødre og søstre, men af forsigtighedsgrunde hver for sig. »Gærdemændene« løb omkring og sørgede for mad og drikke i imponerende mængder. Flensborggildets knebne bestemmelse fra 1200, at her kun måtte forekomme fem ferske retter – altså foruden den salte mad – er aldrig blevet optaget i nogen senere skrå. Dans og leg forekom også, og stemningen blev vist ofte høj. Overdådighed med mad og ikke mindst med drikke hørte til tiden, og det er sikkert ikke for ingenting, at gamle skråer har så mange og detaljerede forskrifter om bøder for alskens uskikkelighed, eksempelvis for at falde under bordet eller for at falde i søvn eller ikke at vågne ved tre tiltaler o.s.v. – for kun at nævne nogle af de mindst drastiske forsyndelser, som man åbenbart måtte regne med, men ikke ville tolerere. Gærdemændene havde en vigtig opgave, og svigtede de deres pligter, fik de følelige bøder. Men til slut slog befrielsens time for dem, og var der da en enkelt broder, som ville blive siddende i gildehuset, så fik gærdemændene lov til at gå hjem og til sengs, når den ensomme var blevet forsynet med »en drik renskt« eller »en spand fuld med øl« og et lille lys – når det lille lys var udbrændt, skulle det åbenbart være tid for den aller sidste at afslutte gildet.

Knudsgilderne nød stor anseelse. De var nær knyttet til de forskellige byers borgmestre og råd – de var tydeligt nok hver i sin by det fornemste, det »højeste« gilde. En vis klasseforskel skimtes i en af bestemmelserne fra 1256, nemlig at bagere for fremtiden ikke måtte få lov til at blive brødre. Hvorfor netop bagerne blev diskrimineret, har voldt en del hovedbrud og er et interessant problem, som jeg her lader ligge.

Allerede Valdemar den Første hædrede gildet ved at lade sig optage som broder, og flere senere konger garanterede Knudsbrødrene samme specielle beskyttelse som de mænd, der daglig tjente kongen. Det mest berømte af alle kongelige gunstbeviser er det, som foreligger i kong Valdemar Atter-

Sankt Knudsgildet i Reval var et af de fem gilder, der levede middelalderen igennem; det bestod til hen imod den anden verdenskrig. Oprindelig var det danskhedens forpost mod øst, og senere blev det midtpunktet for byens tyske borgerskab.

Seglet er typisk for Knudsgildernes segl. Kongen sidder med lilliescepteret i højre hånd, rigsæblet i venstre. Han bærer kronen på hovedet, her har kronen syv kuglebesatte, lave spidser – på andre segl ser man andre udformninger af den kongelige hovedbeklædning –, og bænkenes støtter ender her i leopardhoveder. Andre segl har bænke med løvehoveder, og atter andre er kun pyntet med geometriske figurer.

dags privilegier for Malmø-gildet i 1360, og som siger, at den, som blir sigtet i en så alvorlig sag, at han skal værge for sig i retten med tre tylfeters ed, d. v. s. med 36 mænd, som ville sværge ham fri, kan nøjes med seks mænd, hvis de er brødre i Sankt Knuds lav. I dette tilfælde skulle altså en Knudsbroders ed i retten være lige så god som seks andre mænds, en for os mærkelig måde at bedømme folks retskapacitet på, men et vidnesbyrd så godt som noget om, at Sankt Knudsgilde var det »højeste« i den by.

Men reformationen satte et punktum for gildevæsnet. Med katolicismen forsvandt troen på skærsilden og med den messerne for de afdødes sjæle. Den religiøse side af gildernes virksomhed hørte op, og deres ofte meget betydelige faste ejendomme, som for størstedelens vedkommende var skænket netop i forbindelse med stiftelsen af messer o. l., blev inddraget under kronen. Den uendelig lange række af almindelige gilder, købmandsgilder, håndværkerlav, landsbygilder o. s. v. forsvandt og kendes i dag kun på grundlag af en enkelt, tilfældigvis bevaret skrå.

Det mærkelige er, at en lille række Knudsgilder kunne overleve og øjensynlig til at begynde med kunne gøre det med frisk liv. Det var fem gilder. Et af dem, gildet i Reval, indtager en særstilling. Det var dengang en danskhedens forpost mod øst; det blev senere et midtpunkt for byens tyske borgerskab og bestod til hen imod den anden verdenskrig. De fire øvrige var gilderne i Flensborg, Lund, Malmø og Ystad. Gildet i Flensborg måtte rigtignok ophøre, men det kom meget snart på benene igen og er i dag det gilde, som i mange henseender har bevaret mest af den gamle gildekarakter – det er det eneste, som endnu har sit eget lavshus, hvor brødrene regelmæssigt forsamles både under dagligdags og højtidelige former. Ligesom

i gamle dage har man adeldrik ved pinse, hvor også søstre får lov til at deltage i den langvarige glæde.

Hvordan kan det så være, at nogle få Knudsgilder kunne overleve, når praktisk talt alle andre gamle gilder gik til grunde? De skånske Knudsgilder har endda haft en blomstringstid i det 16. årh. – det har vi mange klare vidnesbyrd om, især måske den meget indholdsrige skrå, som gildet i Lund vedtog i 1586.

Først kan vi nævne klokkerne. Klokken spiller en stor rolle i de gamle skråer, og mange bestemmelser angår dem. I Malmø-skråen fra c. 1300 hører vi f. eks., at hvis en gildebroder bliver overfaldet af nogen, som ikke er Knudsbroder, må der klemtes i gildets klokke; den broder, som hører klokken, men alligevel forsømmer at ile sin betrængte broder til hjælp, skal som en nidding udelukkes fra gildet, såfremt han ikke med brødrenes samtykke må løse sig derind igen. Ulovlig ringen straffedes med bøder. Det siges ikke, hvor disse klokker havde deres plads, men vi må vistnok tænke os, at de har været at finde ved eller på lavshusene. Reformationen var hård ved de middelalderlige klokker. I Sverige ved hvert barn, at Gustav Vasa konfiskerede alle overflødige kirkeklokker, og at dette fremkaldte et af de mange oprør imod ham. I Danmark gik man endnu hårdere frem, og kanonstøberiet i København slugte mange klokker – alene fra Visby ved vi, at der kom tretten.

Så meget mærkeligere er det, at de skånske Knudsgilder på samme tidspunkt skaffer sig nye klokker. I 1533 hængte Knudsgildet i Malmø »en skøn, herlig og vellydende klokke« op i Sct. Peders kirke, kirken »til evig zirat«. 25 år senere begyndte Knudsklokken i Ystads S:ta Maria at klinge over bindingsværkshusene og de trange gader i denne den dag i dag gammeldags by. Og i 1559 fik gildet i Lund den klokke, som lige siden har lydt over byen. Efter skråen af 1586 må der ringes i klokken uden afgift, når en broder eller søster dør, for brødres børn eller tyende skal derimod betales fire skilling. Men klokken har også en muntre opgave: når den ringer til »drikken«, den store gildesammenkomst ved pinse, da skal brødre og søstre ufortøvet begive sig til gildehuset, indtage deres pladser og drikke »på det, de siden må befindes desto lydligere og redebonne til hjemgang, når oldermanden i passende tid byder dem at bryde op«.

Endvidere indeholder denne skrå fra slutningen af det 16. årh. mange paragraffer om hjælp til fattige og syge brødre og søstre og pligt til at ledsage dem til graven. I øvrigt er gildernes udvikling mere og mere gået i verdslig retning. Denne udvikling var åbenbart begyndt allerede i det 16. årh., og her finder vi vistnok svaret på spørgsmålet, hvorfor netop disse gilder overlevede reformationen. De var mere og mere blevet selskabsgilder og skydeselskaber. Fra gammel tid krævedes, at byernes borgere ikke skulle være fremmede for våbenbrug. Til de gamle buer og arm-

brøster kom nu ildvåbnene. De fordrede større foranstaltninger og mere øvelse af dem, der skulle håndtere dem, og de forudsatte næsten skydeselskaber. Den store masse af gilder forsvandt altså, men de, der i tide havde forstået tidens tegn og havde etableret sig som skydeselskaber, som dengang var uhyre populære sydpå i Europa, kunne leve videre.

Hvor længe denne udvikling er foregået, er vanskeligt at sige, men 1346 omtales en enkelt gang en lunddenser ved navn Ingeman Fughlækonung. Binavnet kan ganske vist sigte til den lille fugl, der på latin hedder *Regulus*, men det kan lige så godt hentyde til en eller flere sejre i den kapskydning, som vi får meget nøjagtige oplysninger om i det 16. årh. Efter skræen fra 1586 fra Lund skulle man skyde på en metalfugl, der sad på en stang, en såkaldt papegøje. Skydekampen fandt sted på en eng udenfor byen – endnu i dag hedder stedet »Papegojelyckan«. Enhver broder måtte skyde mindst fire skud mod papegøjen, og det var strengt forbudt at leje en anden til at skyde for sig. Den, som det til sidst lykkedes at skyde pape-

gøjen væk, blev sejrherre, »fuglekonge«. Han skulle »med ære« bære sølvpapegøjen ind til byen, og brødrene i lavet skulle danne en æresvagt frem til rådhuset og til hans ære affyre bøsser på torvet. Men med æren fulgte der også forpligtelser, thi sejrherren var forpligtet til i gildesalen at slå så meget rostockerøl op, som brødrene og søstrene kunne drikke »i lovlig tid« den dag. Hvis det skete, at den samme broder tre år i træk havde haft held til at skyde papegøjen ned, kunne han beholde den som sin egen, hvis ikke lavet ville købe den tilbage af ham. Det er tænkeligt, at dette er sket en eller anden gang i Lund, thi den sølvfugl, som gildet dør nu ejer og som hænger i den store gildekæde, er omtrent 30 år yngre end disse bestemmelser. Man har derfor gættet, at en fuglekonge kan have erobret og beholdt den nærmest foregående sølvfugl.

En anden fest, som vi nu finder på de skånske gilders program, er majgrevefesten »efter gammel sædvane«. Det var en fest, der ved middelalderens slutning var meget populær mange steder i Nordvesteuropa. Fra begyndelsen var den en symbolsk kamp mellem vinteren og sommeren, der altid skulle ende med, at sommerens repræsentant sejrede over vinterkulden og mørket og blev fejret skønt smykket med blomster. Gilderne i Skåne afholdt sædvanligvis denne fest på Sct. Valborgs dag, den 1. maj, og man hædrede da én eller to gamle, højt fortjente brødre med majgrevekransen. Dog, hedder det, kunne den valgte majgreve, hvis han så ønskede, »for ærens skyld« tilbyde nogen adelsperson eller »andet agtet folk« i hans sted at annamme majgrevekransen.

I gildehusene samledes man stadig til muntre sammenkomster. Anden pinsedag skulle brødrene holde »ret lavsdrik« og fortsætte dermed så mange dage, som oldermændene fastsatte. Oldermændene skulle lade rådhuset »maje«, d. e. smykke det med grønt og bestrø gulvet med blomster, og stolsbrødrene skulle købe godt rostockerøl i fulde tønder for brødrenes penge; hvis øllet ikke var godt, måtte de skaffe andet og bøde en daler for deres uvarsomhed. Brødre og søstre blev kaldt sammen ved ringning med Knudsklokken. Oldermændene, stolsbrødrene, sogneherren og kapellanen skulle drikke gratis, men de øvrige måtte betale; dog kunne fattige brødre ... nyde fri drik. Det var brødrene strengt forbudt at blive borte fra »lavsdrik«; den, der gjorde det uden at være syg eller have forfald, måtte alligevel betale sin afgift – vi tør vistnok regne med meget god mødeprocent. Hvad dansen angår, foreskrives det, at ikke mere end otte par måtte deltage i hver dans, og for at alle skulle få lejlighed til at være med, måtte ingen danse mere end tre danse hver aften – oldermændene kunne dog til en vis grad give dispensationer. Man måtte ikke danse »ubeskedent« med en kvinde eller svinge hende »uskikkeligt«; gjorde man det, blev der fire skillings bøde.

(fortsættes)

Højero, som der oprindeligt hørte et temmelig stort landbrug til, var i slægten Lunds eje fra 1787 til 1893.

I årene mellem de slesvigske krige blev kroen et samlingssted for danskheden i Emmerlev sogn, en tradition, der også fortsatte i Peter Lunds tid. Mens mændene drøftede de politiske forhold, gled punchene ned, men om det var kaffepunch eller thepunch, røber billedet ikke, for på bordet står kun to velvoksne klukflasker om den anselige sukkeerskål. Billedet fortæller heller ikke, hvor gammelt det er, for der er ikke skrevet dato på, men gamle fru Marie Sørensen, Byvang, der ejer det, mener, det må stamme fra omkring 1880.

Hans Nissen Lund (1819–1893), bror til Andreas Lund og Peter Lund, er sandsynligvis med på billedet, muligvis er Peter Lund der også. Man ved det ikke, for der er ikke skrevet navne bag på. Når billedet er blevet gemt, skyldes det vistnok, at drengen på bænken, som var søn af Hans Lund, døde ganske ung, og man ville opbevare et billede af ham.

Det ville have været morsomt, om vi i dag havde vidst, hvem der dengang byggede sig med punch og lange merskumpiber – har De for resten skrevet navne og datoer på Deres egne gamle fotografier?

PETER SØRENSEN LUND

En dansk stændermand i Tønder amt

I december 1860 blev der i forbindelse med de almindelige valg til den slesvigske stænderforsamling afholdt valg af stænderdeputerede for Tønder amt. Amtet valgte to deputerede for de mindre landejendomsbesiddere og dannede i denne klasse 7. og 8. valgdistrikt. Til førstnævnte hørte Tønder, Højer, Slogs og Kær herreder samt Løgumkloster amt, til sidstnævnte Viding og Bøking herreder samt Sild og Østerland-Før. Tønder købstad i forening med flækkerne Højer, Vyck og Løgumkloster valgte én deputeret for 5. købstadvalgdistrikt. Alle disse valgkredse havde hidtil sendt tysk-sindede deputerede til stænderforsamlingen. Dette blev nu forandret. I 8. landvalgdistrikt foregik valget 14. og 15. december og i 5. købstadvalgdistrikt 17. december. Disse valg faldt ud til danskernes fordel, fordi krydstoldinspektøren i Vyck, kaptajnløjtnant O. C. Hammer, senere bekendt for sit tapre forsvar af Vesterhavserne i 1864, havde sørget for at

sejle vælgerne fra Før over til valgstederne i Embsbøl og Tønder. Særlig spænding var der om valget i 7. landvalgdistrikt 18., 19. og 20. december. De to første dage stemte vælgerne fra Kær og Slogs herreder, og der var flertal for den hidtidige deputerede, J. F. Momsen på Vrågård, og den hidtidige suppleant, Justus Meyer på Fårgård. Bladet vendte sig imidlertid, da på valgets 3. dag vælgerne mødte frem fra Tønder og Højer herreder samt fra Løgumkloster amt, altså kredsens nordligste og mest dansksindede del. Da endte det med »en stor og god Seier« for danskheden, som lærer Johannes Hansen i Sønder Sejerslev skrev i sin sognekrønike for Emmerlev sogn; han havde i forvejen næppe turdet håbe på den, da det overvejende flertal af kredsens vælgere måtte antages at »lide« af tyske sympatier¹. Sejren blev behørigt fejret den 20. om aftenen hos gæstgiver Hage på »Humlekærren« i Tønder.

Til deputeret for 7. landvalgdistrikt valgtes sognefoged Peter Sørensen Lund i Rørkær med 335 stemmer og til suppleant gårdejer Peter Marcusen i Brarup med 334 stemmer. Momsen fik 268 stemmer og Meyer 248. 75 stemmer var spredte. Ialt blev der afgivet 1260 stemmer. Da hver vælger havde 2 stemmer, vil det sige, at 630 vælgere havde stemt². Ved det forrige valg, i 1854, stemte kun 193 vælgere; af dem stemte 140 på Momsen og 108 på Meyer. Her havde de danske kandidater kun fået få stemmer; 40 faldt på Marcussen og 25 på sognefoged Detlefsen i Læksgårde, der var rigsdagskandidat i 1867³.

Peter Sørensen Lund var født 25. oktober 1815 i Højkro i Emmerlev sogn som søn af kommunefuldmægtig og sognefoged Søren Nielsen Lund og dennes 2. hustru Dorthe Andersdatter. Søren Nielsen Lund var vestjyde af fødsel, født 1759 i Bandsbøl i Hemmet sogn ved Tarm. Hvornår han kom til Sønderjylland, vides ikke, men så meget er vist, at han 16. juni 1786 giftede sig i Ballum med Karen Pedersdatter, som var arving til en gård i Rejsby i dette sogn. Året efter kom han i besiddelse af Højkro. Han blev enkemand 1804 og giftede sig igen året efter med Dorthe Andersdatter, som stammede fra Rømø. Hun overtog Højkro efter sin mands død 1824 og drev den, indtil hun døde 1844. Den gik derefter over til Peter Sørensen Lunds et år ældre broder Andreas Lund. Denne blev hurtigt en anset mand i sognet. Da »Den danske Forening« blev stiftet ved et møde i Højkro i oktober 1848, blev han formand for den, og han blev i 1855 formand for det udvalg, der tilvejebragte sognekrøniken⁴. Som vidnesbyrd om hans anseelse kan desuden anføres, at han blev strandfoged 1854⁵ og dannebrogsmænd 1860⁶.

1. Emmerlev sognekrønike I 365 (ms. i landsarkivet i Åbenrå).

2. »Dannevirke« 21. december 1860.

3. Valgprotokol i Tønder amtsarkiv (landsarkivet i Åbenrå).

4. Sønderjysk Månedsskrift 1960 s. 1.

5. Bestalling 22. marts 1854 i Tønder amtsarkiv, strandvæsenssager (1819–68 (landsarkivet i Åbenrå).

6. Emmerlev sognekrønike I 377.

Da Peter Sørensen Lund indgik ægteskab i Hostrup 4. oktober 1845 med Anna Helene Jacobsen, født 11. marts 1823 i Tved i Tønder landsogn, blev han ejer af en gård i Rørkær, som hans hustru havde arvet efter sin morfader⁷. I Rørkær var der i 1830'erne begyndt et dansk nationalt arbejde under ledelse af skrædder Andreas Peter Petersen og lærer Jens Peter Kloster, søn af degn Kloster i Sommersted, Laurids Skaus lærer⁸. Dette arbejde kom Lund med i. I 1848, da de oprørske tropper nærmede sig egnen, oprettede han sammen med Petersen og Kloster et politisk råd, som bestod til året efter. Da de danske tropper i 1850 kom gennem Rørkær, holdt Lund velkomsttale til dem. Han blev sognefoged for Hostrup sogn 1854, tillige sandemand i Slogs herred 1861 og kommunefoged for Solvig kommune 1862⁹.

Lunds politiske virksomhed blev ikke af lang varighed. Han deltog 13. februar 1861 i de dansksindede stænderdeputeredes og suppleanters møde i Flensborg. Her var han bl. a. sammen med sin sognepræst, pastor Mørch i Hostrup, der var blevet valgt til suppleant i 3. gejstlige valgdistrikt. Han var med til at vedtage en udtalelse om, at Slesvig ønskede at forblive en uadskillelig del af Danmarks rige og at udsondres yderligere fra alt fællesskab med Holsten¹⁰. I juli 1863 deltog han i den dramatiske stændersamling i Flensborg, hvor han hørte til det mindretal, der blev tilbage, da det tysksindede flertal i åbningsmødet 17. juli gjorde forsamlingen beslutningsudygtig ved at udvandre. Efter hele sin indstilling kunne han afgjort tilslutte sig Laurids Skaus udtalelser i mødet 30. juli, at regeringen i enhver henseende var blevet på lovens grund, og når nu lovgivningsarbejdet standse, og denne landsdel måske længe måtte savne de nødvendige love, så var det ikke de tilstedeværendes skyld¹¹.

Tyskerne havde ikke glemt nederlaget ved stændervalgene i 1860. I 1864 fik de lejlighed til at hævne sig i ly af de preussiske og østrigske bajonetter. Solvig kommune hørte til dels under Tønder og Højer herreders jurisdiktion; dette gav 13. maj 1864 herredsfoged Reeder, som besættelsesmagten havde indsat i disse herreder, anledning til at skrive følgende til amtmand de Fontenay¹²:

»Da for nogle år siden kommunefogediet for Solvig kommune, hvis interesser for størstedelen er bosiddende i Tønder herred eller er enklaveret deri, var blevet ledigt ved den daværende indehavers død, blev af den da fungerende amtmand ... en mand sat i dennes sted, som hele den danske

7. Slogs herreds bibog nr. 21 pag. 402 (landsarkivet i Åbenrå).

8. Sønderjysk Månedsskrift 1948 s. 146 ff.

9. Bestallinger af 31. marts 1854, 25. oktober 1861 og 10. februar 1862 i Tønder amtsarkiv, Sager vedrørende sognefogeder 1841–70 (landsarkivet i Åbenrå).

10. »Dannevirke« 2. marts 1861, jfr. Sønderjyllands Historie IV 489 f.

11. Stændertidende 1863 s. 19, jfr. H. Rosendal: Træk af Danskhedens Historie i Sønderjylland I 326.

12. Tønder amtsarkiv, Sager vedrørende sognefogeder 1841–70 (landsarkivet i Åbenrå). Jfr. Sønderjyske Årbøger 1953 s. 80 f.

embedsstand anså for det mest brugbare propagandaværktøj, sognefoged Peter Lund i Rørkær. Dette menneske stod så højt i propagandaens øjne, at han ved de sidste stændervalg blev udset til at repræsentere distriktet som deputeret af dansk sindelag. Eftersom det er tilstrækkelig bekendt, vil det ikke være nødvendigt at erindre om de elendige rænker, hvorved dengang grev Brockenhuus-Schack¹³ satte dette valg igennem; det skal kun bemærkes, at det tjente hr. greven så lidet til ære som den udvalgte propaganda selv. At nu et sådant menneske forvalter et kommunalt embede, er allerede i og for sig en offentlig forargelse, og desuden er det undertegnede tilstrækkelig bekendt, hvilke forhåbninger den endnu stadig virksomme, ja mer end nogensinde virksomme danske propaganda knytter til, at de fra dansk side indsatte kommunale embedsmænd, værktøj for en Kiær¹⁴, Brockenhuus-Schack m. fl., næsten alle endnu er forblevet i deres funktioner. At opnå patriotiske formål med dansk værktøj er umuligt! Disse almindelige synspunkter alene gør allerede fjernelsen af Peter Lund fra hans funktioner til en nødvendighed.«

Amtmanden anmodede 11. juni husfoged Dethlefsen om en udtalelse i sagen. Husfogeden, som før krigen havde været landmåler i Læk, svarede 14. juni¹⁵:

»Husfogediet anser sig herved foranlediget til at erklære, at den omtalte Peter Lunds politiske virksomhed i de sidste 14 år, og især under de sidste stændervalg og den sidste stændersamling, er tilstrækkelig bekendt til, at samme behøver særlig omtale. Enhver i hele omegnen ved, hvor beredvillig han har rakt hånd til det tidligere daniseringssystem og med alle ham til rådighed stående midler har virket for at se her-tugdømmet Slesvig inkorporeret i den danske stat. Om nu omtalte Lunds videre funktion som kommunal embedsmand er forenelig med denne offentligt tilkendegivne politiske retning, hører ganske vist ikke til husfogediets område, men da samme opfordres til at udtale sig herom, og det også er bekendt, at adskillige og sandsynligvis de fleste i kommunen ønsker ham afskediget som sognefoged, så kan det uden betænkning udtale som sin uforgribelige mening, at det i hvert fald måtte anses for formålstjenligt at afsætte nævnte Peter Lund så snart som muligt fra de af ham hidtil beklædte embeder.«

Da det rygtedes i kommunen, at herredsfoged Reeder havde indstillet Lund til afsked som kommunefoged, og man vidste, at arveforpagter J. L. Outzen på Solvig var fanatisk slesvigholstener – han arbejdede i denne tid aktivt for at få sin sognepræst, pastor Mørch i Hostrup, fordrevet – så henvendte nogle af kommunens beboere sig til advokat Gjessing i Tønder

13. Amtmænd i Tønder 1860–64.

14. Herredsfoged i Tønder og Højer herreder 1851–64.

15. Tønder amtsarkiv, Sager vedrørende sognefogeder 1841–70 (landsarkivet i Abenrå).

og fik ham til at sætte en adresse sammen til fordel for Lund¹⁶. Denne adresse fik 87 underskrifter (til Solvig kommune hørte 76 bolssteder og 114 huse) og blev 15. juni indgivet til amtmanden. Det hed heri:

»Efter et almindelig udbredt og troet rygte, der i hvert tilfælde ikke er blottet for anledning, skal kommunefoged i Solvig kommune, Peter Lund i Rørkjær, kunne vente med det allerførste at blive afskediget fra sin nævnte bestilling. Skulle Lunds afsked virkelig være påtænkt, kunne vi underskrevne, der udgjøre næsten hele kommunen – at enkeltes underskrift fattes, hidrører væsentlig fra, at de bo så vidt adspredte, og at denne forestilling måtte ønskes snarest muligt indgivet, så at det har fattedes os den fornødne tid til at lade den alle kommunens medlemmer forelægge – ikke undlade i ærbødighed at udtale for det høje amtshus vor inderlige beklagelse herover og at bidrage, hvad der står i vor magt, til, at det tilsigtede skridt ikke bringes i udførelse. I dette øjemed måtte det være os tilladt at anføre følgende. Det vil sikkert være det høje amtshus bekjendt, at bestillingen som kommunefoged i Solvig kommune af flere grunde, som det her vil være overflødig at nævne, udkræver ikke ringe dygtighed og forretningsfærdighed, samt at P. Lund altid har udført disse forretninger til sine foresattes og kommunens fulde tilfredshed. Når man endvidere tager i betænkning, at kommunen selv lønner sin kommunefoged, at bestillingen i nærværende krigstider både bliver vanskeligere at udføre og kræver stor tillid fra kommunens side, da kommunefogden ikke har ubetydelige pengesummer at oppebære af kommunen, samt at P. Lund er en almenagtet og hæderlig mand, og at der ikke foreligger nogen ydre eller særlig anledning til hans afsked, da kan det ikke andet end harme og bedrøve os, ifald kun et par kommunemedlemmers hemmelige og uhjemlede besvælinger, som vi derfor ikke her kunne gjendrive, skulle have været årsag i, at kommunen vederfores et tab, der for tiden ikke ville kunne erstattes; thi om der end findes et par personer i kommunen, der nogenlunde tilfredsstillende ville kunne udføre fogedforretningerne, vil næppe nogen af dem være at formå til at overtage bestillingen.

Det foranførte turde indeholde tilstrækkelig anledning for os til i al ærbødighed at udtale som vort alvorlige ønske, at P. Lund fremdeles måtte vedblive at være kommunefoged i Solvig kommune, idet vi tillade os at tilføje, at hans afsked vil vække almindelig utilfredshed i kommunen.«

Amtmanden overgav samme dag herredsfoged Reeder adressen til udtalelse. Denne udtalelse forelå dagen efter. Reeder beklagede sig her over, at kvinder og daglejere indvandret fra Jylland havde underskrevet. Kon-

16. Samme pakke i Tønder amtsarkiv. Skriften er den samme som i den omtrent samtidige adresse til fordel for pastor Mørch i Hostrup i Tønder kirkevisitors arkiv.

cipisten blev betegnet som »et fra Danmark importeret daniseringsværktøj« (Gjessing var præstesøn fra Ballerup på Sjælland; han var født i Herslev ved Fredericia). Af de store og »intelligente« kommuneinteressenter havde ingen underskrevet. Det var begribeligt nok, at »det fra Danmark hertil forplantede daniseringsværktøj« særlig gerne ville beholde deres »underdanige medhjælpere« i de kommunale embeder i betragtning af den »utrolig store« indflydelse, som de kommunale embedsmænd øvede på de »lidet intelligente« små bønder nord og øst for Tønder. Et par raske afsættelser af sådanne »landsfjender og notoriske danske fanatikere« ville ikke blot være tilfredsstillende for »den offentlige samvittighed«, men også straks lamslå »de i mørket snigende danske rænker« (her tog Reeder fejl; rigsdagsvalgene 1867 gav klart dansk flertal i disse egne).

I overensstemmelse med Reeders erklæring blev Lund 18. juni afskediget både som sognefoged og som kommunefoged. Amtmanden begrundede afskedigelsen med Lunds politiske indstilling; samtidig udtalte han sin anerkendelse af hans forretningsdygtighed. 12. juni samme år blev han afskediget som sandemand.

I april 1866 døde Andreas Lund uden arvinger. Højkro blev 20. juli samme år stillet til auktion, hvor Peter Lund købte den¹⁷. Han solgte sin gård i Rørkær og flyttede til Højkro, hvor han tilbragte resten af sit liv. Året efter trak hans broders efterfølger som strandfoged sig tilbage. Den samme herredsfoged Reeder, der havde fået ham afskediget som sogne- og kommunefoged, skrev 2. marts 1867 til amtmand Bleicken, at han kendte Lund som egnet og foreslog ham derfor til hvervet, som blev overdraget ham 4 dage efter¹⁸. Han vægrede sig ikke ved at aflægge ed til kongen af Preussen, som mange præster og lærere gjorde, men hans danske sindelag var uforandret. Højkro var i hans tid ligesom i hans broders samlingssted for danskheden i Emmerlev sogn. Her samledes i årene 1868–74 en kreds, som kaldte sig »Vennelaget«, med det formål at holde sammen på danskheden i sognet¹⁹. Sjælen i denne kreds var den tidligere sognepræst, pastor Sodemann, som var blevet afskediget i 1867 på grund af edsnægtelse og var blevet boende i sit gamle sogn. Da han i 1870 fik embede i kongeriget, sygnede kredsen hen. Ved laddagsvalgene 1870 og 1873 var Lund valgmand og stemte ligesom de andre danske valgmænd i Tønder amt på Hans Krüger. Han blev kirkeværge 1874, personregisterfører samme år, da personregistre indførtes, og blev revisor i sparekassen fra dens oprettelse 1876. Han døde i Højkro 27. oktober 1893. Hans hustru overlevede ham til 21. oktober 1896.

Henning Heilesen.

17. Emmerlev sognekronike II 52.

18. Tønder amtsarkiv, Strandvæsenssager 1824–68 (landsarkivet i Åbenrå).

19. Emmerlev sognekronike II, passim.

ENKESÆDET I NOTMARK

Problemet med præsterne, der havde to halve koner, en, de delte med forgængerens i embedet, og en, de delte med efterfølgeren, har også været kendt i Notmark. Her søgte præsten at løse problemet ved at lade opføre et »Enkesæde«, men skaberen ville, skriver fhv. lærer P. Diedrichsen, Notmark, at huset kun blev benyttet efter sin egentlige bestemmelse i tolv år.

»Efter Allernådigste kongelig befaling at giffve tilkjende i sandhed, hvad præsten til Notmark kirke eller Notmark menighed på Alsøe i Sønderhertit haffver til årlig indkomst. Da giffver jeg underschreffne sådan beretning i dybeste devotion og underdanighed efter os allernådigste meddelte methode«.

Med ovennævnte ord indleder sognepræsten til Notmark hr. Frederik Jørgensen Crucow anno 1690 sin beretning om sine økonomiske forhold til Kongelig Majestæt Christian V. Det, der interesserer i denne beretning, er præstens omtale af pension til enken i kaldet. Så længe der var katolske præster i embedet, spillede omsorgen for en enke ingen rolle, da de katolske præster levede i cølibat; men med reformationen i 1536 fik præsterne lov til at gifte sig. Da ovennævnte beretning blev affattet i 1690, fandtes der en enke i kaldet, nemlig pastor Crucow's mor.

Herom skriver præsten:

»Pension til enken i kaldet. Da giver jeg min kære moder efter kaldets indkomst, som en god søn kærligen og gerne årlig udi penge 16 (seksten) rigsdaler. Nok holder hende 2 (to) køer vinter og sommer, som jeg så vel som til mine egne må købe græsning til om sommeren, og holder hende 3 (tre) får om vinteren og giver hende til græsning til hendes 3 (tre) får om sommeren 2 (to) rigsdaler; thi dette sogn er meget indbunden, derfor kan her ingen fællid holdes og jeg haver selv så liden avling. Dette kender Gud. Forskaffer hende også her i præstegården husværelse hos mig, ja, øl og mad med mig«.

Sådan tog denne præst sig af sin mor, da han fik embedet efter sin far. Det er første gang, der er tale om præsteenke-pension i Notmark, og det var længe den eneste.

Jørgen Petersen, en søn af borgmesteren i Sønderborg, var sognepræst i Notmark fra 1701–1749, i samfulde 48 år. Han efterlod sig ved sin død en enke, som ikke kunne forvente at få enkepension fra statskassen som i vore dage. Heller ikke kunne hun forvente at blive gift med efterfølgeren i kaldet, hr. Matthias With, der var født i 1718 på Møen, for han var nemlig gift med forgængerens datter. Pastor Withs svigermor sad enke i 16 år, fra 1749–1765. Han gik ind på, så længe hun levede, frivilligt at give hende 100 (hundrede) mark lybsk årlig. Højst sandsynligt har hun i de 16 år boet i præstegården. Men pastor With har nok alligevel syntes, at det var en utilfredsstillende løsning i det lange løb. Man kunne ikke forvente, at enhver præsteenke skulle kunne bo i præstegården på livstid. Han har sikkert ofte funderet over, hvordan det skulle gå hans enke og børn, når han faldt fra. Han fik imidlertid uventet hjælp, da Hans kongelige Majestæt Frederik V i 1764 overdrog sin »jus patronatus« til sin fætter hertug Frederik Christian af Augustenborg og hans efterkommere. Overdragelsesdokumentet slutter: »— — således, at det nævnte fyrstelige hus og dets mandlige efterkommere kalder og udnævner præsten for Notmark sogn, dog sådan, at de på denne måde kaldede præster på det dem tildelte kaldsbrev hver gang allerunderdanigst skal indhente vor nådigste bekræftelse.

Givet på vort slot Fredensborg, d. 20. juli 1764.

Under Vor Kongelige Hånd og Segl.
Frederik Rex.«

Aldrig så snart havde hertugen i Augustenborg fået »jus patronatus« til Notmark kirke, før sognepræsten hr. Matthias With ansøgte om og erholdt patronens tilladelse til at oprette et enkesæde med et tillæg af 16 (seksten) skæpper land af præstegårdens jord lige ved præstegården med ret til at sælge, skænke og pantsætte det. Huset blev bygget, som præsten ønskede

det. Hvornår det er sket, er ikke blevet oplyst; men pastor With døde i 1797, og dengang stod huset der allerede, så det er blevet bygget i tiden mellem 1764 og 1797. I dag ligger det ved amtsvejen fra Tandslet til Guderup ca. 200 meter fra præstegården ved indgangen til Hundslev by.

Da Mathias With døde i 1797, efterlod han sig nok 6 sønner og 4 døtre, men ingen enke, så der blev ikke brug for det enkesæde, han havde fået bygget. Den ene af de 6 sønner, Jørgen Petersen With, blev faderens medhjælper i embedet i 14 år og efter faderens død i 1797 sognepræst i 25 år. De enkesædet tillagte 16 skæpper land lod man falde tilbage til embedet, hvorimod selve huset, Enkesædet, måtte indløses med 100 rigsdaler courant. J. P. With forærede nu huset som enkesæde til sine efterfølgere i kaldet, så behøvede det ikke at blive indløst ved præsteskitte. Dog stillede præsten følgende betingelser:

1. De eventuelle præster i Notmark skulle selv vedligeholde huset.
2. Hvis han selv blev emeritus, ville han have lov til at bo der.
3. To ugifte søstre, Anne Marie og Elisabeth Charlotte, skulle have lov til at bo der og dyrke de 16 skæpper land på livstid, hvis de overlevede deres bror, selv om der måtte være en enke.

Man må indrømme, at familien erholdt rigelig erstatning for gaven derved, at præstens ene søster, Anne Marie, i 27 år havde hus og jord, uagtet der virkelig var en præsteenke i 18 år.

Ved kongelig konfirmation af fundatsen af 6. januar 1809 blev det bestemt:

1. at et præsten tilhørende hus skænkes til enkesæde, imod at der tillægges af præstekaldets jorder 16 skæpper, som skulle afstikkes og opmåles, samt at præsten vedligeholder huset på væg og tag, medens enken, når hun bebor det, det indre.
2. at præsten selv, hans eventuelle enke og 2 søstre havde forlods ret.
3. at af 2 enker den ældste har ret.
4. at hvis ingen enke vil bebo det, kan præsten beholde alt for 8 rigsdaler årligt.

Til ovennævnte fundats knytter de kirkelige myndigheder følgende bemærkning:

»Angående forholdet mellem det ved den under 6. jan. 1809 allerhøjest confirmerede fundats oprettede enkesæde og den pension af embedet, som i overensstemmelse af loven vil være at fastsætte, skulle for fremtiden følgende bestemmelser gælde:

- a. Såfremt pensionen måtte være at fastsætte for en enke efter den nuværende sognepræst, da skal enkeboligen med dens vedligeholdelse, for så vidt denne påhviler sognepræsten, og de i fundatsen nævnte 16 skæpper land behandles som et forlods for enken, kun for såvidt komme i betragtning, som denne forbedring i enkens vilkår kan have indflydelse på størrelsen af den øvrige pension.
- b. Når derimod for senere enker pension af embedet måtte være at sætte, da ville de med husets vedligeholdelse, for så vidt denne påhviler sognepræsten, efter et billigt overslag forbundne omkostninger såvel som de 16 skr. land, være at betragte som en naturalpræstation af pensionen, således at denne, disse emolumenter indbefattede, ikke overstiger 1/8 af kaldets visse indtægter.
- c. Såfremt en ny bygning i tidens løb måtte blive nødvendig, vil det være at tage under nærmere overvejelse, hvorvidt enkesædets beståen måtte være forenelig med sognekaldets og enkens fælles interesser«.

Pastor J. P. With døde i maj måned 1822. Hans efterfølger, Svend Laurentii Svendsen, havde været præst i Asserballe i 14 år, før han i 1822 kom til Notmark. Han var kun sognepræst her i 8 år, idet han døde i 1830. Hans hustru Margrethe Sophie, f. Andersen, der stammede fra Kegnæsgård, blev enke i en alder af 45 år, så hun skulle have været selvskreven til at bo i Enkesædet, men Anne Marie With boede her siden 1822 og indtil sin død i 1849. Derfor måtte pastor Svendsens enke i en årrække bo først i Østerholm og senere på en lille ejendom ved Smørholm kaldet »Sprytt«. Efter A. M. Withs død i 1849 kom Margrethe Svendsen til at bo i Enkesædet og til sin død i 1861, altså i 12 år. Hun er faktisk den første og eneste præsteenke, der har boet i huset, selv om det ved hendes død var over 90 år gammelt. Siden 1830 har der været 7 præster i embedet, men forholdene for præsteenker er blevet så forbedrede gennem de seneste tiders pensionslove, at Enkesædet mistede sin betydning. Det førte til, at det blev ophævet. Hvornår det er sket, vides ikke bestemt, men det må være sket i tiden mellem 1861 og 1879. Siden 1879 har huset været i privat eje. Huset kaldes i folkemunde den dag i dag for »kapellani«, hvilket jo egentlig er mærkeligt, eftersom der aldrig har boet nogen »kapellan« der.

P. Diedrichsen.

Bygmester Hans Nissen, Store-Nustrup, der var utilfreds med de former, hvorunder et valg i Gabøl blev afviklet i 1908.

Klage over hr. Hubatsch

Nedenstående klage blev i 1908 indsendt af bygmester Hans Nissen, Store-Nustrup (1877–1957). Klagen, der er oversat til dansk af Hans Nissens dattersøn, lærer J. C. Houborg, Hundie skole, Greve Strand, gav for så vidt intet resultat, idet den blev »syltet« af den kongelige landråd.

Store-Nustrup, den 4. juni 1908.

Til den kgl. landråd, hr. Bescherer
i Haderslev.

Klage over valgforstander
hr. Karl Hubatsch.

Ved valget i Gabøl i går er der forekommet uhørte uregelmæssigheder med hensyn til vælgernes adgang til at afgive deres stemme. Ca. 5 minutter før valget skulle begynde, forlangte valgforstanderen, at vælgerne i anden og tredje klasse skulle forlade valglokalet. Derefter lod han døren til valglokalet låse, og der blev ikke låst op, før valget var ovre. Alle de vælgere fra 3. klasse, der befandt sig udenfor, kunne altså ikke deltage i valget. Da de endelig kom ind i lokalet, forlangte de at komme til at stemme, men det blev dem nægtet. Valgforstanderen havde nemlig allerede erklæret valghandlingen for afsluttet.

Han nægtede alle, der havde været lukket inde i valglokalet, tilladelse til at forlade lokalet.

Det er vel overflødigt at gøre opmærksom på alle de ulovlige enkeltheder i denne sag. Desuden forekom følgende uregelmæssighed:

Da kommuneforstander Koch i Gabøl, vælger i tredje klasse, kom hen til valgbordet, nævnte han »Lorenzen« som den, han ville stemme på. Valgforstanderen sagde forbavset: »Hvad?« Vælgeren gentog navnet: »Lorenzen« og tilføjede et fornavn, hvorpå protokolføreren udbrød: »Nej, nej«, og pegede hen på Hubatsch, idet han samtidig hviskede noget til vælgeren, som så sagde navnet Hubatsch som den, han ville stemme på.

Vi forlanger, at valgforstanderen og protokolføreren får en skarp irettesættelse og endvidere, at man udelukker valgforstanderen fra alle offentlige tillidsposter, for så vidt disse beror på udnævnelse eller godkendelse. Endelig kræver vi en undersøgelse af, om der foreligger strafferetslige kendetegn på frihedsberøvelse eller tvang, og i bekræftende fald, at man indgiver anmeldelse til anklagemyndigheden.

Hans Nissen.

Boganmeldelse

LÆS OM SØNDERJYLLAND. Et udvalg af bøger og bidrag udgivet af Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig ved Poul Kürstein. 118 sider. 4,- kr.

Megen viden og meget arbejde er gemt i denne fortegnelse over bøger og artikler om sønderjyske emner. Bogen er tænkt som en håndsækning til den, der udfra almindelig lokalhistorisk interesse vil søge at trænge dybere ind på et specielt område – indholdsoversigtens længde og alsidighed beror for, at de allerfleste i dette værk vil finde de svar, de har brug for.

Særlig værdifulde er de mange hen-

visninger til større og mindre artikler i en lang række tidsskrifter, som man kun med meget besvær ville kunne nå frem til, om man overhovedet formåede at finde dem, men også mange titler på bøger, man ikke ser på det lokale biblioteks hylder, har her fundet deres naturlige plads.

Listen gør ikke krav på at være fuldstændig i nogen retning, og naturligvis er det let at kritisere både medtagne og undladte titler, men langt hellere bør man skønne på initiativet og de samarbejdende kræfter, der i fællesskab har frembragt denne nyttige lille bog.

ibs.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Ajdske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,
realafdeling og gymnasium.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosaa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

**Besøg
landsdelens
museer**

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Ladelund

Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjyds
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank $\frac{1}{2}$

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjyds Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Bulhusladen på Haderslev Amtsmuseum stammer fra Øsby, hvor den blev opført i 1620. Billedet er et af de 172 fornemme fotografier, som fylder den halve bog. Den anden halve optages af let læste og fyldige billedtekster.

DET NYE OPLAG AF

SØNDERJYLLAND - Historisk Billedbog

føreligger nu. Det efterspurgte værk kan fås i to udførelser til
favørpris for vore medlemmer:

indbundet i gult Linson pergament (som første oplag)
à kr. 15.00 + forsendelsesomkostninger.

Skoleudgave i særlig slidstærk indbinding
à kr. 22.00, sæt på 15 ekspl. kr. 300.00

Specialbrochure tilsendes gratis efter anmodning

Bestilling kan afgives til:

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå

Velegnet som konfirmationsgave

Sønderjysk Månedsskrifts adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Redaktørernes adresser: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.